

Klasiko bitxi • arront klasiko

Joxemiel Bidador

Biktoriano Iraolaren txoriak

Aurreko astean Biktoriano Iraolaren gaineko zein berak sortutako lan literarioei buruzko hainbat aipu labur txoko hone-tan eman baguen, gaurkoan txoriak izkiriagai harturik pasaitarrak ondutako bertsoak ekarri nahi ditugu gogora, Iraolak idatzi poesiagintzaren altxorrik preziatuena delakoan

EZ DIRA LUZEEGIAK TXORIEK euskal literaturan egin ahal izan dituzten hegaldiak; Richard Bach bezalakorik gu-rean ez dela egon oroitaraztea soberan dateke, *Txoriak sugea-ri begiratzen dionean* badugu-la onartu arren.

Egia esan, txoriek oroz gain bere-ganatu ahal izan duten arreta baka-rra izendegiarri dohakiona izan da, eta gisa horretan, ugariak izan dira txorien izenekin tajutu izan diren hainbat eta hainbat zerrenda. Adibide batzuk ematearren, hor dugu Pedro Sansi-ne Lekunberrik 1908.ean egin *Catálogo descriptivo de la colección de aves e insectos legada a la Exma. Diputación de Guipúzcoa por el finado Don Angel de Larrinua*. Garai beretsukoa da Telesforo Aranzadiren *Nombres vascos de las aves* 1909.eko RIEV-en agertu zena. Jean Elissalde eta Louis Dassance Euskal Herriko txoriei buruzko berriak 1923.ean hasi ziren ematen *Gure Herria* aldizka-rian, *Euskal Herriko hegaztiak eta txoriak*. Iparraldetik atera gabe, Pedro Garmendia sarata-rrak, *Nombres de aves en eus-tera* izenburuko artikulua argitsera eman zuen RIEV aldizka-rian, 1934. urtean. Martin Itziar Agirrek, berriz, *Gure txo-riak* izenburuko liburua eskei-ni zigun 1966.ean -Kuliska sorta 62. zenbakia-, bertan, eta elkarrikketa moduan tajuturik, Euskal Herrian ikus daitezke-en 240 inguruko txoriren ze-rrenda luzea agertzen zuelarik. Azkenik, aipa dezagun Juan San Martinek 1978.eko *Euska-ra* aldizkarian agertu *Txori ize-nak Eibarren* artikuluxka, ehun pasatxoko txori izen ze-rrenda, hots.

Gure Iraolaren arraitzul

gaitezen. Honek, 1913. eta 1914. urtetako *Euskal Esnalea* aldizkarian dozena pare bat txoriri eskeini bertsoak agerta-razi zituen, alabaina, bertsoak

ondutuenan hagitzez gaz-teago zela pentsa liteke, izan ere, honela bai-tzioten editoreek estrainekoan: «Choriz betetako

idatzi polit-polit bat bi-daldu digu gure adiskide Bik-toriano Iraola jaunak. Gaur da-kargu *Euskal esnalea*-ra len-dabiziko choria, apurka-apur-ka guztiak azalduko ditugu. Irakurri bada, batere utzi ga-bel». Argitara emaniko lehenbi-ziko bertsoak, bost ahapaldi osotara, Txuari eskeini zizkion (*Phylloscopus collybita*): «Berde azeitun kolorekoa / Argisiago pechu aldera / Begi biziya mo-ko chusena / Lar chori eta che-pech antzera».

Agertu bigarren txoria «Pin-chana» izan zen (*Saxicola*): «Le-pondua ta kaskua belchak / Bizkarren gaña urdin argiya / Guztizko gorri politekua / Pe-chuba eta lepo azpiya». Orok ezaguna dugun txantxango-riak (*Erithacus rubecula*) zortzi ahapaldi erdietsi zizkion Irao-lari: «Nork ezagutzen eztu lur on-tan / Nork, gure chanchan-gorriya / Jostallu eziñ egona eta / Bide chokoko choriya?». Txantxangorriaren bertsook bi-garrenez agertu zituen Iraolak 1932.eko *Bertsolariya* aldizka-rian.

Martin arrantzaliaz (*Alcedo atthis*) sei bertso ondu zituen Pasaikoak: «Itsas egazti begi zorrotza / Kolorez guztizko fiña / Kasko berdian moko lusia / Bizkarra berde urdiña». Mikari buruz (*Pica-pica*), aldiz, zortzi ahapaldi idatzi zizkigun Irao-lak: «Guztiz da chori eder poz-duna / Egokiya ta liraña / Da-

ma gazte bat beziñ airoa / Be-ra dan beziñ apana». Zerren-dan hurrengo irairra izan zen (*Apus-apus*): 2.Jazkeren luma eder guziyak / Belch dizdizari brontziatuak / Moko azpiyan mancha churiya / Begiyak bel-chak eta eguak».

«Nork eztu emen ezagutu-tzen / Begi zorrotzdun chori alaya / Soso jantzi belch moko oriya / Urase bera bezin gala-ya» lerroekin hasiera eman zion errexinolaren omenezko ber-tsoei (*Luscinia megarhynchos*). Eta 1913.eko segidari amaiera emateko txepetxari eginikoak ditugu gustagarri (*Troglody-tes*): «Chori jakintsu begi ernaya / Moko chusena kasko san-pala / Lur gorristatu kolorekoa / Gorputz mocha ta egala sa-bala».

Bigarren urtean agerturiko txorien zerrenda luzexkagoa izan zen. Enada edo bragada (*Hirundo rustica*) izan zen le-henbizikoa: «Arrazoi aundiz chori noblia / Antziñatik da izentatua / Ezta bakarrik el-kargarriya / Baizik jostallu ta jakintsua». Ondoan txirita, zo-zua (*Turdus merula*), txoka (*Acanthis*), tximiska, gurita (*Anthus*), bordoya, iskiñosua (*Garrulus glandarius*), tariña (*Carduelis spinus*), pirripiyua (*Lullula arborea*), lartxoriya (*Calandra*), pareta txoriya, on-tza (*Otus*), kukuba (*Cuculus ca-norus*), belia (*Corvus*) eta kar-naba (*Karduelis*) datoz: «Ezta izango pachandioso / Aundiya-gorik gure mendiyan / Dirudi-yela eziñ kabitua / Dala askotan leku chikiyan». Zein baino zein bitxiago eta harrigarriago. Txo-ri hauen gainean Iraolak idatzi bertsoak hartuta eta hegazti bakoitzaren irudiarekin zein ezaugarriekin edizio berezia egitea ez litzateke lan txarregi-rik gertatuko, eta bati baino gehiagori berebiziko laketa emanen liokeela segur bagau-de.

etorri ahal lea

Patziku Perurena

Mitomania ergelkerien estalgarri

DEMAGUN OLENTZERO hitzak, J.M. Sa-trustegik sinalatu duen gisan, *oles aroa* esan nahi duela: «*olesen aro*, época o tiempo de las cuestas, que luego derivaría a *olentsen-aro* / *olentzen-aro*, y definitivamente *Olentzaro*».

Arrunt ongi dator, uste hori, garaiarekin. Hain zuzen ere, uz-ta garaia bukatzean, eta ondo-rioz ahora zer eramana bukatze-an, negu aldera ugaltzen baitzi-ren eske kontuak eta kantuak gure alderdi honetan, batez ere Frintzi aldetik, Santiobidea barrena. San Nikolas, Santa Age-da, Santa Luzia, San Blas... eta beste santu errukarri ugari ditu-gu garai eta usuario horren leku-ko zahar.

Oles egiteko, motxean esan-da, bi aitzaki zeuden: santu ba-ten sofrikarioa inbokatuz (kopla-tuz), edota nolanahiko herrifet-tatan: Eguberrian, Erregetan, Ihautetan... jende izandun gu-ziagan errukia sorrarazi. Ho-rratx erromes, behartsu, edo de-na delako bagamunduen aspal-diko martingala.

Kontuak hola, gure Orentzero, gizajo eskazale alprojaren pan-tomima tipikoa da, kristau ere-dua eta beste marginalia guzia nahastuz edo elkarren aurka pa-ratuz ageri diren *Zanpantzar*, *Zi-riput*, *Joanagorri*, *Mielotxin*, *Kas-karot* eta gisakoen zakuan sartu behartakoa, eta Eguberrietan «berri ona» aitzaki, eskera, lapu-rretara eta triperotzara datorre-na. Orentzerori buruzko sineste kontu eta kantu ugariak erne begiratzea aski. (Ikus: Cuader. de E. y E. de Navar. 51, 5-21 orriak)

Niri sinesgarri samar egiten zait Satrustegiren susmoa, *subi-laro ezezik barbaro* bezalako hi-tzen semantika edo sorrera ahaztu barik. Baina, nola liteke ordea, Satrustegi jaunaren «*Oles aro*» delakoa pertsonai bereiz eta jakin baten izen bihurtu izana? Bestela esan, *Oles aro* hark gure egungo *Orentzero* hau nortu (pertsonifikatu) izana? Nere za-lantza azaltzeko, hona P. Lafittek

Hendaian jasotako kanta:

*Hemen degu ikazkiña
mendiko gaizkin zikiña
beltz beltza dauka arima
eta Mikelats izena.
Guk bilduta hor da preso
ondo dator Olentzero.*

Kanta honetan, badirudi *Mi-kelats* dela olesarorako nortu den pertsonaia gaiztoa. Nola ulertu behar da hor, orduan, *Mi-kelats* eta *Olentzero* hitzen se-mantika?

Egia esan, Orentzeroren itzal-pean ageri diren pantomima ugari guzien izakera bete batean dator goian aipaturiko horrekin: basotik datorren arrotza, zikina, gaizki jantzia, pobrea, gaiztoa, herriko umeak bildurtzen ditue-na, lapurra, triperoa, mozkorra, pipa erretzailea, eta betiere ikaz-kina.

Horratx gure alderdiotako ikazkinen irudia xehero azaldu-rik. Zergatik ordea? Julio Carok eta beste antropologo zenbaitek argi samar utzi zuten, Andalu-zian eta bestetan jito kastakoak zirela langite horretan maizenik arituak, eta «*gitano y carbonero eran casi sinónimos*». Baina guk, beti bezala, vasconismo zahar garbia ergelkiro mitifikatuz pale-olitoraino eramanez dugu atzo goi-ko ikazkinen gizaera mixera-blea. Eta ez gaizpentsurik niri: larogeitik goiti doan aita bera baitut nik ikazkin mixerable izandua!

Horrexegatik ema ten dit zer pentsatua, konparazio batera, euskal ikazkin mitifikatuari bu-ruzko azken filmaketa fantasti-koak Oartzun aldean egin izan-nak, batez ere, bailara hori jito kastako jende ugari emana dela jakinik; joan den larehun urteko artxibo zaharretan sumatu du-danaz gainera, maiz aditua bai-naiz Basaburu alde honetan: «*Oartzun aldetik etorrie, jito kas-takoa zela edo esaten tzuen*».

Eta nongoa da Orentzero, en-demas aldeotako baso oihantsu eta ikazleku oparoeneko ez ba-da? Aze poza nerea, kalekume txuriori jostailu gezurrezkoak la-purtu eta zinezko izu eder pixkot partitzen hasiko balitz atzera.

Ziria

• Motxorrosolo •

Demokratak

BILTZEA, HITZ EGITEA, EZTABAIDATZEA, DEMOKRAZIAREN KON-trakoabihurtzen ari den honetan, pertsona bat baino gehiago komunitate osoaren ordezkartza hartzeko prest dago.

Oharra: Arazo teknikoak zirela eta, igaro astean Joxemiel Bidadorren azken lanaren orde, aurreko aste-koa errepikatu genuen. Kaleak kale, eta barkamena eskatuz, goiko dugu da testu egokia.